

IJTIMOIIY ADAPTATSIYA PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

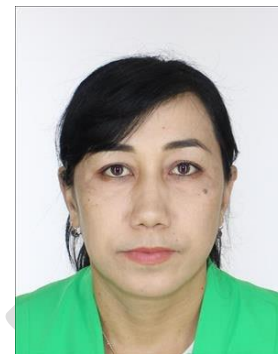
*Ibragimova Xurshida Xusanbayevna, Andijon davlat
pedagogika instituti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasini
o'qituvchisi*

SOCIAL ADAPTATION AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

*Ibragimova Khurshida Khusanbaevna, teacher of the department
of "Pedagogy and Psychology" of Andijan State Pedagogical
Institute*

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

*Ибрагимова Хуршида Хусанбаевна, преподаватель кафедры
«Педагогика и психология» Андийжанского государственного
педагогического института*

[https://orcid.org/
0009-0005-3357-2413](https://orcid.org/0009-0005-3357-2413)

e-mail:
xibragimova4@gmail.com

Annotatsiya: Adaptatsiya subyekt va obyekt o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, buning natijasida o'zaro ta'sir qiluvchi ikkita qismda o'zgarishlar ro'y beradi. O'zgarishlar yangi xususiyatlarning paydo bo'lishi, xususiyatlarning yangi kombinatsiyasi, to'liq yo'qolishi yoki xususiyatlarining bir qismini yo'qotish bilan bog'liq. Buning natijasida ko'pgina mualliflar adaptatsiyani organizmning atrof-muhit sharoitlariga moslashuvi sifatida tavsiflaydilar.

Kalit so'zlar: adaptatsiya, ijtimoiylashuv, moslashuv, qadriyatlar, atrof-muhit, shaxs, faoliyat, barqaror rivojlanish, faoliyat, o'zgaruvchan faol tabiat, ijtimoiy-psixologik adaptatsiya, muammolar, psixologik va pedagogik yordam.

Abstract: Adaptation is a process of interaction between a subject and an object, as a result of which changes occur in two interacting parts. Changes are associated with the appearance of new features, new combinations of features, selective loss or complete loss of a part of features. As a result, many authors describe adaptation through translation as adaptation of the organism to environmental conditions.

Keywords: adaptation, socialization, adaptation, values, environment, personality, activity, sustainable development, activity, changing active nature, socio-psychological adaptation, problems; psychological and pedagogical support.

Аннотация: Адаптация – это процесс взаимодействия субъекта и объекта, в результате которого происходят изменения в двух взаимодействующих частях. Изменения связаны с появлением новых признаков, новыми сочетаниями признаков, выборочной потерей или полной потерей части признаков. В результате многие авторы описывают адаптацию посредством трансляции как приспособление организма к условиям окружающей среды.

Ключевые слова: адаптация, социализация, ценности, среда, личность, деятельность, устойчивое развитие, активность, изменение активной природы, социально-психологическая адаптация, проблемы, психолого-педагогическая поддержка.

KIRISH. “Adaptatsiya” atamasi lotincha “adaptatio” – moslashuv soʻzidan kelib chiqqan. Adaptatsiya ijtimoiy-psixologik jarayon boʻlib, shaxs va ijtimoiy muhit oʻrtasidagi qulay oʻzaro taʼsirga olib keladi. “Adaptatsiya” atamasi birinchi marta G.Auberg tomonidan kiritilgan va tabiiy, texnik va ijtimoiy fanlarda keng tarqalgan. Bu atama lotincha “adaptatio” - moslashuv maʼnosini ifodalaydi. Ushbu atama jarayonning maʼlum bir tomoniga urgʻu berilishiga qarab, noaniq talqin qilinadi. Biologik nuqtayi nazardan adaptatsiya evolyutsiya orqali tushuntiriladi. Lamark atrof-muhitning kuchini muhokama qilib, uni alohida organizmlardagi oʻzgarishlarning sababchisi sifatida qoʻyadi. Lamark gʻoyalari keyinchalik Charlz Darvinning evolyutsiya nazariyasida oʻz aksini topadi. Shoshilinch adaptatsiya tugʻma, irsiy boʻlib, atrof-muhit taʼsirida kam oʻzgaradi, uzoq muddatli adaptatsiyadan farqli oʻlaroq, bu organizmning qoʻzgʻatuvchi taʼsiriga asta-sekin koʻnikish hosil qiladi [1]. Umumiyroq shaklda adaptatsiya filogenez nuqtayi nazaridan organik dunyoning evolyutsion rivojlanishida sodir boʻladi: biologik turning mavjudligining oʻzi filogenetik adaptatsiya natijasidir. Alohida organizmda bir hayot davomida, ontogenezdada namoyon boʻladigan adaptiv jarayonlar ham koʻproq uchraydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD. Tegishli sotsiologik metodologiyaning mohiyati haqidagi savolni real ijtimoiy hodisa va jarayonlarning dastlabki nazariy tahlili asosida hal qilish maqsadga muvofiqdir, bu aniq zarurat bilan ijtimoiy adaptatsiya jarayonlarini asosiy universal muammolardan biri sifatida oʻz ichiga oladi. Ijtimoiy-psixologik adaptatsiyani tahlil qilish quyidagi asoslarga asoslanishi kerak: ijtimoiy adaptatsiya global ijtimoiylashuv jarayonining mantiqiy natijasi boʻlib xizmat qiladi, sotsializatsiya esa shaxsning shakllanishi va keyinchalik u yoki bu ijtimoiy rolni bajarish uchun uning asosiy meʼyorlar, qadriyatlar va ijtimoiy-madaniy institutlar bilan tanishish bosqichidir. Ijtimoiy adaptatsiya oʻzining eng umumiy shaklida shaxsning oʻziga xosligini ochib beradi va aniqlaydi, shu bilan uning hayotining maʼnolari va strategiyalarini dinamik, doimiy oʻzgaruvchan ijtimoiy-madaniy muhitda uygʻunlashtiradi [3]. Haqiqiy jamiyatda yashovchi shaxs muayyan hayotiy jarayonlarga moslashuvi

kerak. Bunday adaptatsiya shaxsiy va maishiy sohada talab qilinadi. Ijtimoiy adaptatsiya usullari tizimi ijtimoiy ish texnologiyasining boshqa funksional protseduralarini amalga oshirishda qoʻllaniladigan usullarni oʻz ichiga oladi [4]. Adaptatsiya subyekt va obyekt oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir jarayoni boʻlib, buning natijasida oʻzaro taʼsir qiluvchi ikkita qismda oʻzgarishlar sodir boʻladi. Oʻzgarishlar yangi xususiyatlarning paydo boʻlishi, xususiyatlarning yangi birikmasi, butunlay yoʻqolishi yoki xususiyatlarning bir qismini yoʻqotish bilan bogʻliq. Oʻzaro taʼsir deyarli har doim qandaydir dominantga, biror narsaning hukmronligiga olib keladi: birinchi subyekt boshqasiga, subyekt obyektga yoki aksincha va shunga mos ravishda ushbu dominantga adaptatsiyaga olib keladi. Adaptatsiya jarayoni muayyan ijtimoiy institutlar tizimi orqali amalga oshiriladi.

MUHOKAMA. Adaptatsiya masalalari nafaqat katta uslubiy va nazariy ahamiyatga ega, balki psixologiyaning amaliy masalalarini yechish nuqtayi nazaridan ham muhim muammoli sohani egallaydi. Insonning uyushgan mehnat faoliyati sharoitlariga moslashuvi oʻtgan asrning 70-yillarida ijtimoiy voqelikning turli sohalarida psixologik bilimlarning roli ortib borishi munosabati bilan amaliy psixologiyaning boshqa muammolari bilan birga faol oʻrganila boshlandi. Murakkab ijtimoiy vaziyat, shaxsning yoki shaxslar guruhining maqomi ijtimoiy ish bilan bogʻliq holda ijtimoiy adaptatsiyaning asosiy yoʻnalishlarini tasniflashning oʻziga xos mezonlari boʻlib xizmat qiladi. Bularga quyidagi sohalar kiradi:

- yetim bolalar, mehribonlik uylari bitiruvchilarining kattalar hayotiga ijtimoiy moslashuvi;
- harbiy mojarolar ishtirokchilarining moslashuvi;
- zoʻravonlikka duchor boʻlgan shaxslarni moslashtirish;
- tabiiy ofatdan omon qolganlarni moslashtirish;
- ishsizlarni moslashtirish;
- mahkumlarni va qamoqdan ozod qilinganlarni moslashtirish va boshqalar.

Ushbu usullarni tizimli va professional qoʻllash individual yoki ijtimoiy guruhning

muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlashning kalitidir. Ularning yangi ijtimoiy muhitni faol o'zlashtirishi ularga yangi turmush sharoitlariga, o'zgartirgan ijtimoiy mavqega, hayotning murakkabligiga va kasbiy faoliyatning maxsus talablariga tez va osonroq adaptatsiyaga imkon beradi[5]. Birinchi navbatda, bunday moslashuvchanlik mehnat munosabatlari, shaxsiy-maishiy va madaniy-dam olish munosabatlari sohasida talab qilinadi. Shuning uchun olimlar uchun ijtimoiy adaptatsiyaning uchta asosiy turini ajratish juda o'rinlidir. Shunday qilib, ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarning moslashuvi murakkab hodisadir. Ushbu jarayonning ahamiyati uning bunday bolalarni ijtimoiylashtirish jarayonida tutgan o'rnini bilan belgilanadi. Faoliyatning boshqa ishtirokchilari bilan adekvat, faol o'zaro munosabatlarga, mikroijtimoiy o'zaro ta'sirga, qo'shma ijtimoiy ijodkorlikka qaratilgan maqsadli tizimli ishgina ijtimoiy-psixologik adaptatsiyada muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi va bolalar uchun muhim bo'lgan maqsadlarga erishishga olib keladi.

NATIJALAR. Adaptatsiya mexanizmi evolyutsiya jarayonida ishlab chiqilgan va organizmning doimiy o'zgarib turadigan atrof-muhit sharoitida mavjud bo'lishiga imkon berdi. Albatta, tana ham dam olishda emas, boshqacha aytganda, "organizm-muhit" tizimi dinamik muvozanat holatidadir, ya'ni adaptatsiya jarayoni doimiy ravishda amalga oshirilishi kerak[6]. Adaptatsiya jarayonlari turli darajalarda sodir bo'ladi: molekular, hujayrali, individual funksiyalar, organlar, butun organizm va ma'lum tizimlar darajasida. Bunga qarab, mualliflar adaptatsiya muammolarini o'rganib, quyidagi turlarni aniqlaydilar: biologik (organizmning evolyutsiya jarayonida tashqi sharoitlarga, shu jumladan morfofiziologik va xulq-atvor tarkibiy qismlariga moslashuvi), fiziologik (tananing yashash sharoitlariga moslashuvi), ijtimoiy (shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol

adaptatsiya jarayoni; shaxs yoki ijtimoiy guruhning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri turi), psixologik (tegishli rol funksiyalarini bajarishda shaxsning ijtimoiy, ijtimoiy-psixologik va kasbiy-faoliyat aloqalari va munosabatlari tizimiga psixologik qo'shilish jarayoni).

XULOSA. Ijtimoiy adaptatsiya murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, inson hayotining turli sohalarida amalga oshiriladigan jarayon sifatida, qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolgan shaxs yoki ijtimoiy guruhning real ijtimoiy muhitga moslashuvini anglatadi. Shunga ko'ra, biz shaxsiyatni ko'rib chiqishda konstruktiv asoslardan biri ijtimoiy muhitning individual o'ziga xosligi va xususiyatlariga asoslangan ichki potensialni ochib berish qobiliyatini ta'kidlashdir degan xulosaga kelishimiz mumkin. Ijtimoiy faoliyat jarayonida subyekt haqiqatda yangi ijtimoiy munosabatlar, me'yor va qadriyatlar tizimiga kiradi. Ijtimoiy faoliyatning bir qismi sifatida subyekt yangi ijtimoiy muhitga kirishga imkon beradigan yangi ijtimoiy maqom va rollarni oladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Граве П.С. Об адаптации в живых системах / П.С.Граве. – Рига: Зинатне, 1972.-123 с.
2. Петрушенко Л.А. Единство системности, организованности и самодвижения / Л.А. Петрушенко. – М.: Мысль, 1975.-211 с.
3. Ромм М.В. Адаптация личности в социуме: Теоретико-методологический аспект / М.В. Ромм. – Новосибирск: Наука. Сибирская издательская фирма РАН, 2002.-27 с.
4. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме / Г. Селье. – М.: Медицина, 1960.-235 с.
5. Философские проблемы теории адаптации / Под ред. Г.И. Царегородцева. – М.: Мысль, 1975.-105 с.
6. Андреева Г. М. Социальная психология.– М.: Аспект Пресс, 2017. – 363 с.

